

Михайло Сабінський

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
аспірант (Україна)

e-mail: mikhailo.sabinskyi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6059-4646>

Суспільно-політична діяльність Михайла Грушевського дореволюційної доби в рецепції української закордонної історіографії (1940-1965 рр.)

Анотація. Мета статті – з'ясувати особливості рецепції дореволюційної доби суспільно-політичної діяльності М. Грушевського в українській закордонній історіографії 1940-х – першої половини 1960-х рр. **Методологія дослідження** передбачає використання принципів історизму й об'єктивності, а також загальнонаукових і спеціально-історичних методів історіографічного дослідження. **Наукова новизна статті** полягає у спробі всебічної реконструкції історіографічних дискусій довкола громадсько-політичної діяльності М. Грушевського дореволюційної доби в середовищі українських закордонних істориків 1940-х – першої половини 1960-х рр. **Висновки.** Українська закордонна історіографія 1940-х – першої половини 1960-х років чимало цікавилася дореволюційним періодом суспільно-політичної діяльності М. Грушевського. При цьому оцінки його громадських ініціатив були здебільшого компліментарними і виходили з розуміння соборницького імперативу всієї праці автора «Історії України-Руси». В своїх реконструкціях життєпису вченого діаспорне українознавство зазвичай не було оригінальним і переважно орієнтувалося на історіографічну традицію попередньої доби. Разом із тим, чимало нового фактажу та нових інтерпретативних моделей приносили мемуарні тексти сучасників М. Грушевського, котрим поталанило опинитися по інший бік «залізної завіси». Також і загальний поступ української гуманітаристики у вільному світі підказував нове переосмислення класичних грушевськознавчих сюжетів. Завдячуючи цьому був сформований, наприклад, цілком оригінальний погляд на громадську публіцистику визначного діяча. Загалом же, грушевськіана досліджуваного двадцятип'ятиліття уможливила появу нової міждисциплінарної галузі у століття народин Великого Українця.

Ключові слова: М. Грушевський, суспільно-політична діяльність, українська закордонна історіографія, рецепція, державницька ідеологія.

Постановка проблеми. В українській історіографії утвердилося стереотипне переконання, що представники діаспорного суспільствознавства з більшим чи меншим скепсисом поставилися до всієї різнопланової спадщини Михайла Грушевського. При цьому особливою критичністю були позначені оцінки його суспільно-політичної праці з огляду на поразку Визвольних змагань, внаслідок чого Україна на десятиліття стала частиною радянської імперії. І нібито лише поява грушевськознавства в століття народин Великого Українця деякою мірою змінила оціночні акценти, спрямувавши дискусії в академічне річище. Не заперечуючи знаковості для студій над постаттю автора «Історії України-Руси» дисциплінарної ініціативи Любомира Винара та його однодумців у 1966 р., вважаємо за потрібне деконструвати вищезгаданий стереотип. З цією метою спробуємо відтворити широкий спектр оцінок стосовно громадського служіння М. Грушевського у дореволюційний період, які були представлені в закордонному українознавстві протягом 1940-х – першої половини 1960-х рр. При цьому проблему рецепції розглянемо в хронологічному ключі – відповідно до періодів біографії самого видатного українського діяча протягом кінця XIX – початку XX ст.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Джерельною базою нашої розвідки є різножанрові тексти українських закордонних істориків досліджуваного періоду. Йдеться, насамперед, про наукові, публіцистичні та мемуарні праці, в яких було висвітлено той чи інший аспект громадської праці М. Грушевського кінця XIX – початку XX ст.

На сьогоднішній день українській закордонній грушевськіані присвячена чимала кількість різнопланових публікацій. Знайшлося в ній місце й з'ясуванню внеску діаспорних істориків 1940-1960-х рр. у переосмислення суспільно-політичної діяльності автора «Історії України-Руси» протягом дореволюційної доби. Зокрема, стисло цю проблему окреслила у своїй монографії, присвяченій Українському історичному товариству, Алла Атаманенко [Атаманенко, 2010 : 503-527]. Доволі багато діаспорній грушевськіані присвітив уваги і Віталій Тельвак [Тельвак, 2000; Тельвак, 2002 : 13-41]. Втім, у цих працях автори здебільшого фокусувалися на історіографічному періоді другої половини 1960-х – 1980-х рр., коли постала та розвивалася

нова міждисциплінарна галузь. Натомість історіографічні здобутки часів війни і першого повоєнного двадцятиліття були узагальнені здебільшого фрагментарно. Цими обставинами і зумовлено актуальність теми нашого дослідження.

Мета статті – з'ясувати особливості рецепції дореволюційної доби суспільно-політичної діяльності М. Грушевського в українській закордонній історіографії 1940-х – першої половини 1960-х рр.

Виклад основного матеріалу. Стосовно проблеми становлення М. Грушевського як громадського діяча, українська закордонна історіографія була практично одностайною у визнанні визначних впливів на його юнацький світогляд київських старогромадівців Володимира Антоновича і Олександра Кониського [Міяковський, 1944]. Згадана проблема у досліджуваній час не розглядалася як самостійна, а в присвячених історикові біографічних нарисах зазвичай переповідалися поширені тези довоєнної грушевськіани про стрімке зростання авторитету молодого історика у середовищі наддніпрянських українофілів і його активну працю над освідмленням студіюючої української молоді Києва [Дорошенко, 1960 : 12; Тельвак, 2008 : 356-405].

Подібною одностайністю схвальних оцінок, хоча й значно докладніше та з більшою кількістю нюансів, було позначене висвітлення громадської праці М. Грушевського на львівському та київському теренах протягом кінця XIX – початку XX ст. При розкритті цієї проблеми українські закордонні дослідники, як і їхні попередники у першій половині XX ст., акцентували соборницьку місію виховання київської академічної традиції, який переїхавши на викладацьку роботу до Львова поєднав у своїй особі наддніпрянське та наддністрянське українство. Осмислюючи цей феномен, Микола Андрусак влучно назвав історика «амбасадором Києва у Львові» [Андрусак, 1954 : 2] і ця характеристика й по сьогодні побутує у грушевськознавстві. В цьому аспекті поширеним стало порівняння консолідуючої праці М. Грушевського з діяльністю його визначного попередника Михайла Драгоманова. Поряд із цим, згадувалися загальнознані факти діяльної участі історика у заснуванні в 1899 р. Української націонал-демократичної партії (УНДП) та пояснювалися причини його нетривалого перебування в ній бажанням галицьких політиків надалі провадити закулісові гешефти з польськими очільниками краю.

Не менш схвально, значною мірою також під впливом довоєнної історіографічної традиції [Тельвак, 2008 : 356-405], змальовувалася діяльність М. Грушевського на Наддніпрянщині після вибуху російської революції 1905 р. Цілеспрямоване поширення істориком своєї діяльності на підросійській терени пояснювалося дослідниками його переконаністю, що «в будучині не Львів, але Київ буде рішати про долі України» [Кордуба, 1941 : 6]. Тут найбільш популярними сюжетами були ініціативи вченого по створенню надпартійного об'єднання Товариства українських поступовців, участь історика у модеруванні діяльності української фракції Першої російської Думи і визначенні ідеології її друкованої трибуни «Украинского вестника», розбудова ним періодики та видавництва на підросійських землях, активна науково-популяризаторська та публіцистична праця будительського характеру тощо.

У подієвому плані при реконструкції львівського двадцятиліття домінувало змальовання руйнівного в своїх наслідках конфлікту М. Грушевського з очільниками галицьких народовців у 1913 р. При висвітленні цього сюжету біографії львівського професора тогочасна діаспорна історіографія також здебільшого пішла слідами грушевськознавців міжвоєнного часу. Чи не найбільш докладно генезу протистояння галицьких політиків з львівським професором простежив його колишній студент і співробітник по НТШ Володимир Дорошенко. Перебуваючи в гущі подій, бібліотекар Товариства доволі докладно пояснив логіку претензій М. Грушевського до політики галицьких народовців, зібрану у збірці його публіцистики «Наша політика» та фактично солідаризувався зі своїм старшим колегою. В подібному дусі про конфлікт в НТШ писав і колишній міністр земельних справ УНР, кооператор, поет і публіцист Микола Ковалевський, твердячи, що «це був бунт малих людей проти велетня науки» [Ковалевський, 1960 : 80].

Поряд із такими оцінками, побутовали й поодинокі характеристики цього конфлікту з погляду опонентів голови НТШ. Так, М. Андрусак був чи не єдиним серед діаспорних істориків, хто популяризував таке пояснення: «Томашівський очолив опозицію проти адміністрації Грушевського в НТШ, де Грушевський був автократом і добирав собі людей, які йому тільки притакували, що не подобалося членам НТШ, які виробляли свій власний погляд на розвиток Товариства. Опозиція проти Грушевського зростала, і супроти неї він перед першою світовою війною зрікся з головства в НТШ» [Андрусак, 1954 : 2]. До критики М. Грушевського політики галицьких керманів скептично поставився також його ідейний опонент Ярослав Пеленський, з певним дотепом відзначивши, що на відміну від очільників НДП, автор «Історії України-Руси» був відповідальним за власну політику лише перед самим собою [Пеленський, 2019 : 98]. Цікаво, що попри той факт, що для закордонних істориків не був секретом факт авторства

С. Томашівського брошури «Наша політика і проф. Грушевський», жоден не назвав його імені, хоча читач з контексту сам міг здогадатися, хто ж був головним опозиціонером на загальних зборах НТШ у 1913 р.

У проблемному вимірі чи не найбільше уваги діаспорні історики присвячували феномену дореволюційної публіцистики М. Грушевського, акцентуючи її визначальний виховуючий вплив на все тогочасне українське громадянство. Наприклад, Я. Пеленський наголосив: «У роки перед Першою світовою війною Михайло Грушевський, без сумніву, був одним із найпопулярніших українських публіцистів» [Пеленський, 2019 : 27]. При цьому вповні слушно відзначалося, що оцінювати громадські ініціативи вченого необхідно винятково з урахуванням вимог принципу історизму – тобто в контексті стану і завдань українства кінця XIX – початку XX ст. Про це найбільш чітко написав В. Дорошенко: «Розуміється, мусимо ми оцінювати публіцистику Грушевського з історичної перспективи, а не з того стану національного розвитку, до якого дійшли по їх написанні» [Дорошенко, 1957 : 17]. Тому, пояснював знаний бібліограф, абсурдно віднотувувати брак державницьких ідей у тогочасному доробку Грушевського-публіциста, адже українське громадянство, особливо на Наддніпрянщині, просто не було готове сприймати ці гасла.

Відштовхуючись від такого розуміння, в грушевськіані досліджуваного періоду поступово утверджувався новий погляд на публіцистику львівського професора після вибуху першої російської революції. Так, згадуваний Я. Пеленський вповні аргументовано протиставив винятково культурницькі за суттю громадські виступи лідерів підросійських українців кінця XIX – початку XX ст. поставленим М. Грушевським чітким політичним вимогам, які були цілісно викладені в його знаній праці «Конституційне питання і українство в Росії» [Пеленський, 2019 : 90-96]. Саме створена в останнє передвоєнне десятиліття публіцистика М. Грушевського, як на це слушно звернули увагу дослідники, значною мірою спричинилася до політизації українського руху, а обґрунтовані в ній вимоги невдовзі стали гаслами революційної доби. Цілісно осмислюючи публіцистичні виступи М. Грушевського, історики вповні аргументовано наголосили, що провідною ідеєю його творчості на початку XX ст. було соборництво.

Один із сюжетів дореволюційної публіцистики М. Грушевського отримав у досліджуваній період самостійне всебічне осмислення. Так, на сторінках паризької «України» знаний український мовознавець Пантелеймон Ковалів уперше узагальнив позицію львівського професора у відомій дискусії довкола устійнення норм загальноукраїнського правопису. На слушне переконання дослідника, «Михайло Грушевський питання мови вважав органічною частиною загальноукраїнського питання» [Ковалів, 1950 : 150]. При цьому львівський історик підходив до згаданої проблеми не з філологічними замірами чи лінгвістичною міркою, а як до могутнього культурного і соборницького чинника. Докладно реферуєчи праці М. Грушевського з мовного питання, П. Ковалів цілком солідаризується з автором і відзначає слушність його пропозицій з висоти здобутків українського мовознавства середини XX ст.

Подібно до згаданих вище сторінок життєпису автора «Історії України-Руси», небагато нового діаспорне українознавство принесло і в справу реконструкції громадської діяльності М. Грушевського в період Першої світової війни. Українські закордонні історики здебільшого переказували знані факти про скептичне ставлення вченого до австрофільства галицьких політиків, які створили Союз визволення України, його заклики не дати жодній воюючій стороні маніпулювати українством у власних інтересах, пояснювали повернення історика до Києва бажанням захистити українство він закидів правомонархічних діячів у його сепаратистській природі тощо. Поряд із цим, наводилися й поодинокі малознані раніше факти, котрі поступово збагачували життєпис М. Грушевського важливими нюансами. Так, В. Дорошенко твердив, що історик розраховував на швидке закінчення світового протистояння і виїздив з Криворівні до Відня нібито в надії, що там невдовзі має зібратися міжнародний мировий конгрес для впорядкування відносин у повоєнній Європі, де його голос історика може бути важливим для подальшої долі України [Дорошенко, 1960 : 18]. Також ми дізнаємося про короткочасне перебування М. Грушевського в Італії восени 1914 р., де він мав зустрічі з деякими російськими громадськими діячами, зокрема, з журналістом Михайлом Осоргіним [Дорошенко, 1957 : 19].

Подібною лаконічністю та залежністю від попередньої грушевськіани було позначено висвітлення проблеми кримінальних переслідувань ученого та його діяльності в роки заслання [Тельвак, 2008 : 356-405]. Дослідники одностайно вказували на абсурдність ситуації, коли в Дунайській та Російській імперіях М. Грушевському були висунуті практично взаємозаперечуючі звинувачення в державній зраді. Але, на відміну від конституційної Австро-Угорщини, в державі Романових доля українського патріота була вирішена заздалегідь і він без вироку суду був відправлений на заслання до російської глибинки [Кордуба, 1941 : 6]. Поряд із цим, висвітлювалися солідарні заходи російських учених з полегшення долі свого незаслужено покараного колеги, завдяки чому його було переведено з Симбірська до університетської Казані,

а згодом і до другої російської столиці, де М. Грушевський розгорнув широку громадську діяльність серед московських українців.

Деякі зі згаданих щойно сюжетів були представлені у мемуарному ключі. Тут на особливу увагу заслуговують докладні спогади Юрія Сірого (Тищенко), що якраз почали друкуватися у перші повоєнні роки. В них довголітній співробітник львівського професора надзвичайно детально оповідає про своє знайомство з істориком, переїзд до Києва за фальшивим паспортом, інтенсивну працю в київській редакції «Літературно-наукового вісника», розбудову книгарської справи тощо [Сірий, 1946; Сірий, 1949]. Всі ці сюжети знаний видавець змальовував з численними незаними подробицями і зі щирою симпатією та повагою до М. Грушевського, вважаючи його одним із найвидатніших в нашій історії інтелектуалів.

Цілісно про перебування М. Грушевського у Львові у невеличкій мемуарній замітці оповів знаний галицький громадський діяч, антрополог і зоолог, педагог, останній у міжвоєнному двадцятилітті голова НТШ Іван Раковський. Будучи тривалий час співробітником автора «Історії України-Руси» у різних громадських інституціях, він на власні очі бачив різноплановість його служіння українству. Саме І. Раковський панорамно відтворив інтенсивність занурення М. Грушевського практично до всіх сфер культурного життя галицьких українців. При цьому, що цікаво, він практично обійшов увагою конфлікти історика з очільниками політичних угруповань краю. Осмислюючи феноменальну працездатність М. Грушевського, мемуарист залишив цікавий спогад: «Отже, в якій-небудь порі було прийти до проф. Грушевського, він все був зайнятий своєю науковою працею [...]. Працював професор незвичайно витривало і скоро [...]. Він був ідеальним головою установ, якими проводив: справді кермував і давав напрям діяльності даної установи та пильно наглядав належного виконання своїх поручень, а також ухвал виділу» [Раковський, 1952 : 87].

Чимало про М. Грушевського у своїх знаних мемуарах «Мої спогади про давнє-минуле (1901-1914)» писав і його політичний опонент за часів Визвольних змагань Дмитро Дорошенко. Особливо докладно він змалював перебування львівського професора у Петербурзі наприкінці весни – влітку 1906 р. Так, згадуючи ті часи, Д. Дорошенко відзначав: «Грушевський уважався всіма нами за провідника українського національного руху в Росії. Його великі наукові й громадські заслуги, його надзвичайний організаторський талант, створили йому великий авторитет і глибоку пошану. Він був у наших очах символом всеукраїнського єднання, його слово було для нас за тих часів законом. Він був саме в розцвіті своїх сил, повний енергії і широких планів. З прибуттям Грушевського до Петербургу всі підпорядкувалися йому беззастережно, і він став ідейним провідником, як редакції «Украинского вестника», так і Української парламентської громади» [Дорошенко, 1949 : 83]. Ця цитата надалі стала надзвичайно популярною в присвячених М. Грушевському студіях.

Дещо уваги львівському двадцятиліттю життя та діяльності М. Грушевського у своїх знаних спогадах «При джерелах боротьби» присвятив згадуваний М. Ковалевський. Будучи одним із співробітників львівського професора по НТШ, мемуарист чи не вперше в історіографії вказав на значний вплив «Літературно-наукового вісника» на зростання зацікавлення політикою у середовищі галицької та наддніпрянської молоді. Поряд із цим він неодноразово відзначав значний авторитет голови НТШ у молодіжному середовищі: «Студенти подивлялися Грушевського й любили його, бо він був першим університетським професором, що цікавився життям молоді і брав участь у ньому своїми порадами. Власне, це він подбав про заснування студентського допомогового фонду та про громадську збірку в його користь» [Ковалевський, 1960 : 79].

Висновки. Як свідчить наведений матеріал, українська закордонна історіографія 1940-х – першої половини 1960-х років чимало цікавилася дореволюційним періодом суспільно-політичної діяльності М. Грушевського. При цьому оцінки його громадських ініціатив були здебільшого компліментарними і виходили з розуміння соборницького імперативу всієї праці автора «Історії України-Руси». В своїх реконструкціях життєпису вченого діаспорне українознавство зазвичай не було оригінальним і переважно орієнтувалося на історіографічну традицію попередньої доби. Разом із тим, чимало нового фактажу та нових інтерпретативних моделей приносили мемуарні тексти сучасників М. Грушевського, котрим поталанило опинитися по інший бік «залізної завіси». Також і загальний поступ української гуманітаристики у вільному світі підказував нове переосмислення класичних грушевськознавчих сюжетів. Завдячуючи цьому був сформований, наприклад, цілком оригінальний погляд на громадську публіцистику визначного діяча. Загалом же, грушевськіана досліджуваного двадцятип'ятиліття уможливила появу нової міждисциплінарної галузі у століття народин Великого України.

Подяка. Висловлюю подяку усім членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримував фінансової підтримки для дослідження, авторства та/або публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Андрусак, М.** (1954). Михайло Грушевський (У 20-ліття смерті батька сьогочасної української історіографії). Свобода. Ч. 227. С. 2.
- Атаманенко, А.** (2010). *Українське історичне товариство: ідеї, постаті, діяльність*. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія». 672 с.
- Дорошенко, В.** (1960). Життя й діяльність Михайла Грушевського. *Михайло Грушевський. Вибрані праці видано з нагоди 25-річчя з дня його смерті (1934 –1959)*. Нью-Йорк: Накладом Гол. Управи ОУРДП в США. С. 11-30.
- Дорошенко, В.** (1957). М. Грушевський – громадський діяч, політик і публіцист. *Овид*. № 6. С. 15–19.
- Дорошенко, Д.** (1949). *Мої спомини про давнє минуле (1901-1914)*. Вінніпег, Манітоба. 167 с.
- Ковалевський, М.** (1960). *При джерелах боротьби*. Іннсбрук: Накладом Марії Ковалевської. 717 с.
- Ковалів, П.** (1950). Грушевський і українська мова. *Україна*. Ч. 3. С. 150-155.
- Кордуба, М.** (1941). Михайло Грушевський. *Краківські вісті. Тижневик*. Ч. 39. С. 5-6.
- Міяковський, В.** (1944). До біографії М. Грушевського (Студентські роки 1886—1890). *Краківські вісті*. Ч. 69. С. 2-3; Ч. 70. С. 2-3.
- Пеленський, Я.** (2019). *Українська національна ідея у світлі творів Михайла Грушевського та В'ячеслава Липинського*. К.: Наш формат. 256 с.
- Раковський, І.** (1952). Проф. Михайло Грушевський у Львові. *Альманах УНСоюзу на 1952 рік*. С. 82-87.
- Сірий, Ю.** (1949). Велетень української науки (уривок зі спогадів про М. С. Грушевського). *Україна*. Ч. 2. С. 78-84.
- Сірий, Юр.** (1946). Київ (Уривок з споминів). *Літературно-науковий збірник*. Ч. 1. С. 45-77.
- Тельвак, В.** (2000). Вивчення історико-теоретичної спадщини Михайла Грушевського в історіографії української діаспори (1939-1990 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Вип. 35-36. С. 354-366.
- Тельвак, В.** (2002). *Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець ХІХ-початок ХХ століття)*. Дрогобич: "Вимір". 236 с.
- Тельвак, В.** (2008). *Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець ХІХ – 30-ті роки ХХ століття)*. Київ–Дрогобич: «Вимір». 494 с.

Михаил Сабинский

Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко
аспирант (Украина)

Общественно-политическая деятельность Михаила Грушевского дореволюционного периода в рецепции украинской зарубежной историографии (1940-1965 гг.)

Аннотация. Цель статьи – выявить особенности рецепции дореволюционного периода общественно-политической деятельности М. Грушевского в украинской зарубежной историографии 1940-х – первой половины 1960-х гг. **Методология исследования** предполагает использование принципов историзма и объективности, а также общенаучных и специально-исторических методов историографического исследования. **Научная новизна** статьи заключается в попытке всесторонней реконструкции историографических дискуссий вокруг общественно-политической деятельности М. Грушевского дореволюционного периода среди украинских зарубежных историков 1940-х – первой половины 1960-х гг. **Выводы.** Украинская зарубежная историография 1940-х – первой половины 1960-х годов немало интересовалась дореволюционным периодом общественно-политической деятельности М. Грушевского. При этом оценки его общественных инициатив были в большинстве своем комплиментарными и исходили из понимания соборнического императива всей деятельности автора «Истории Украины-Русы». В своих реконструкциях жизнеописания ученого диаспорное украиноведение обычно не было оригинальным и преимущественно ориентировалось на историографическую традицию предыдущего времени. Вместе с тем, немало нового фактажа и новых интерпретативных моделей приносили мемуарные тексты современников М. Грушевского, которым удалось оказаться по другую сторону «железного занавеса». Также и общее развитие украинской гуманитаристики в свободном мире подсказывало новое переосмысление классических грушевковедческих сюжетов. Благодаря этому был сформирован, например, вполне оригинальный взгляд на общественную публицистику выдающегося деятеля. В общем же,

грушевськиана досліджуемого двадцятипятилетия дозволила появиться новий междисциплінарної отрасли в год столетнього юбілея Великого Українця.

Ключевые слова: М. Грушевський, громадсько-політична діяльність, українська зарубіжна історіографія, рецепція, державна ідеологія.

Mykhailo E. Sabinskyi

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
postgraduate student (Ukraine)

The Socio-Political Activity of Mykhailo Hrushevsky of the Pre-Revolutionary Period in the Reception of Ukrainian Foreign Historiography (1940-1965)

Abstract. The purpose of the article is to find out the peculiarities of the reception of the pre-revolutionary period of socio-political activity of M. Hrushevsky in Ukrainian foreign historiography (1940s - first half of the 1960s). **Historical methods** of historiographical research. **The scientific novelty** of the article is in the attempt to comprehensively reconstruct historiographical discussions around the socio-political activities of M. Hrushevsky of the pre-revolutionary period among Ukrainian foreign historians (1940s - first half of the 1960s.) **Conclusions.** Ukrainian foreign historiography of the 1940s and the first half of the 1960s was very interested in the pre-revolutionary period of M. Hrushevsky's socio-political activity. At the same time, the assessments of his public initiatives mainly were complementary. They were based on the understanding of the conciliar imperative of all the author's work of the History of Ukraine-Russia. In their reconstructions of the scientist's biography, diasporic Ukrainian studies were usually not original and focused mainly on the historiographical tradition of the previous period. At the same time, memoirs of contemporaries of M. Hrushevsky, who was lucky enough to be on the other side of the "Iron Curtain", brought a lot of new facts and new interpretive models. Also, the general progress of the Ukrainian humanities in the free world suggested a contemporary rethinking of classical Hrushevsky studies. For example, thanks to this, a completely original view of Hrushevsky's public journalism was formed. In general, Hrushevsky's research of the twenty-fifth year enabled the emergence of a new interdisciplinary branch about the Great Ukrainian.

Key words: M. Hrushevsky, socio-political activity, Ukrainian foreign historiography, reception, the state ideology.

References:

- Andrusiak, M.** (1954). Mykhailo Hrushevskyi (U 20-littia smerty batka sohochasnoi ukraïnskoï istoriografii) [Mykhailo Hrushevsky (On the 20th anniversary of the death of the father of modern Ukrainian historiography)]. *Svoboda – Freedom*. Ch. 227. S. 2. [in Ukrainian].
- Atamanenko, A.** (2010). *Ukrainske istorychne tovarystvo: idei, postati, diialnist [Ukrainian Historical Association: ideas, individuals, activities (1965-1991)]*. Ostroh: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». 672 s. [in Ukrainian].
- Doroshenko, V.** (1960). Zhyttia y diialnist Mykhaila Hrushevskoho [Life and work of Mykhailo Hrushevsky]. *Mykhailo Hrushevskyi. Vybrani pratsi vydano z nahody 25-richchia z dnia yoho smerti (1934 –1959) – Mykhailo Hrushevsky. Selected works were published on the occasion of the 25th anniversary of his death (1934-1959)*. Niu-York: Nakladom Hol. Upravy OURDP v SShA. S. 11-30. [in Ukrainian].
- Doroshenko, V.** (1957). M. Hrushevskyi – hromadskyi diiach, polityk i publitsyst [Hrushevsky - public figure, politician and publicist]. *Ovyd – Horizon*. № 6. S. 15–19. [in Ukrainian].
- Doroshenko, D.** (1949). *Moi spomyny pro davnie mynule (1901-1914) [My memories of the ancient past (1901-1914)]*. Vinnipeh, Manitoba. 167 s. [in Ukrainian].
- Kovalevskyi, M.** (1960). *Pry dzherelakh borotby [At the sources of struggle]*. Innsbruk: Nakladom Marii Kovalevskoi. 717 s. [in Ukrainian].
- Kovaliv, P.** (1950). Hrushevskyi i ukrainska mova [Hrushevsky and the Ukrainian language]. *Ukraina – Ukraine*. Ch. 3. S. 150-155. [in Ukrainian].
- Korduba, M.** (1941). Mykhailo Hrushevskyi [Mykhailo Hrushevsky]. *Krakivski visti. Tyzhnevnyk – Krakow News. Weekly*. Ch. 39. S. 5-6. [in Ukrainian].
- Miiakovskiy, V.** (1944). Do biografii M. Hrushevskoho (Studentski roky 1886—1890) [To the biography of M. Hrushevsky (Student years 1886-1890)]. *Krakivski visti – Krakow News*. Ch. 69. S. 2-3; Ch. 70. S. 2-3. [in Ukrainian].
- Pelenskyi, Ya.** (2019). *Ukrainska natsionalna ideia u svitli tvoriv Mykhaila Hrushevskoho ta Viacheslava Lypynskoho [Ukrainian national idea in the light of works by Mykhailo Hrushevsky and Vyacheslav Lypynsky]*. K.: Nash format. 256 s. [in Ukrainian].
- Rakovskiy, I.** (1952). Prof. Mykhailo Hrushevskyi u Lvovi [Prof. Mykhailo Hrushevsky in Lviv]. *Almanakh UNSoiuzu na 1952 rik – Almanac of the UNU for 1952*. S. 82-87. [in Ukrainian].

-
- Siryi, Yu.** (1949). Veleten ukrainskoi nauky (uryvok zi spohadiv pro M. S. Hrushevskoho) [The giant of Ukrainian science (excerpt from the memoirs of M. S. Hrushevsky)]. *Ukraina – Ukraine*. Ch. 2. S. 78-84. [in Ukrainian].
- Siryi, Yur.** (1946). Kyiv (Uryvok z spomyniv) [Kyiv (Excerpt from memories)]. *Literaturno-naukovyi zbirnyk – Literary-scientific collection*. Ch. 1. S. 45-77. [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2000). Vyvchennia istoriko-teoretychnoi spadshchyny Mykhaila Hrushevskoho v istoriografii ukrainskoi diaspory (1939-1990 rr.) [Study of the historical and theoretical heritage of Mykhailo Hrushevsky in the historiography of the Ukrainian diaspora (1939-1990)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna – Visnyk of the Lviv University. Historical Series*. Vyp. 35-36. S. 354-366. [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2002). *Teoretyko-metodolohichni pidstavy istorychnykh pohliadiv Mykhaila Hrushevskoho (kinets XIX-pochatok XX stolittia)* [Theoretical and methodological bases of historical views of Mykhailo Hrushevsky (end of the XIX-beginning of the XX century)]. Drohobych: "Vymir". 236 s. [in Ukrainian].
- Telvak, V.** (2008). *Tvorchcha spadshchyna Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykiv (kinets XIX – 30-ti roky XX stolittia)* [Mykhailo Hrushevsky's creative heritage in the estimations of contemporaries (end of the XIX - 30s of the XX century)]. Kyiv–Drohobych: «Vymir». 494 s. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 11.01.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 19.02.2022 р.